חטיבת תכנון ופיתוח - אגף ארכיאולוגיה

חדשות בעתיקות – ספטמבר 2011

ד"ר צביקה צוק - ארכיאולוג הרשות

גן לאומי תל גזר - חפירות במפעל המים

בחודשים מאי-יוני 2011 התקיימה עונת חפירות שנייה במפעל המים בתל גזר. החפירה נוהלה על ידי ד"ר צביקה צוק וחגי יוחנן מרשות הטבע והגנים ופרופ' ג'ים פארקר, ד"ר דן וורנר וד"ר דניס קול מהסמינר התיאולוגי באפטיסטי של ניו אורלינס ובחסות רשות העתיקות.

השנה, למודי ניסיון משנה שעברה, שיפרנו עד מאוד את שיטת העבודה וכך בסוף העונה יכולנו להתפאר כי בחפירה הוצאו 1372 שקים גדולים (לעומת 336 שקים גדולים בשנה שעברה). כמות העפר והאבנים שהוצא מוערכת בכ-270 טון. התקדמו השנה כ-15 מ' והגענו אל תחתית המנהרה המשופעת כאשר אנו מלווים את תקרת המנהרה עד לעומק של כ-2 מ' מראשה.

המנהרה המשופעת: החפירה בחלקה התחתון.

לקרקעית המנהרה טרם הגענו כמו גם אל מקור המים כפי ששרטט מקליסטר שחפר כאן בשנת 1907 וגם 'דאג' לסתום את חלקה.

כל החפירה הזו היא למעשה ניקוי של מילוי שחדר פנימה במכוון וגם בידי הטבע מאז חפירת מקליסטר, דהיינו מאז שנת 1907 בלבד ולכן לא נלקחו ממצאים.

בנוסף חדרנו דרך הפתח הצר אל המערה הטבעית שנמצאה מלאה באדמה בוצית ללא אבנים.

חפרנו תעלה צרה אל מתחת לתקרה שנמצאה ישרה ושטוחה ועולה בזוית של כ-20 מעלות כלפי מזרח. החפירה תימשך בשנה הבאה אל קרקעית המנהרה בתקווה להגיע אל אגן מקור המים וכן לתוך המנהרה המשופעת.

ניקוי המערה הטבעית. חפירה בחתך צר.

המערה הטבעית. מצב של סוף עונת החפירה. צילומים: ארט בוליו

גן לאומי תל גזר - חפירות ממערב לשער שלמה

נמסר על ידי מנהלי המשלחת ד״ר סטיב אורטיז וד״ר סם וולף. הצילומים באדיבות המשלחת.

עונת החפירות החמישית התקיימה בתל גזר במשך חמישה שבועות (יוני-יולי 2011) על ידי משלחת של מכון טנדי לארכיאולוגיה של הסמינר התיאולוגי הבאפטיסטי דרום מערב (טכסס, ארה״ב). הפרוייקט זכה למימון על ידי קונצורסיום של מספר מכונים: הסמינר התיאולוגי אשלנד, האוסף הארכיאולוגי של מריאן איקנס, קולג׳ לנקסטר למקרא, קולג׳ ליקומינג וביי״ס גרדיואט והסמינר התיאולוגי הבאפטיסטי של מרכז מערב.

החפירות נוהלו על ידי ד״ר סטיב אורטיז וד״ר סם וולף בסיוע ג׳ ארבינו ובוב מולינס. בחפירות השתתפו כ-90 סטודנטים רובם מארה״ב ומיעוטם מקנדה, אנגליה, ישראל וקוריאה.

החפירות השנה המשיכו באוכף שבמרכז החלק הדרומי של התל ממערב ל׳שער שלמה׳. בעונות הקודמות נחפרו: חומת הסוגרים, שלושה בניינים מינהליים מהמאה ה-8 לפנה״ס הסמוכים לקו החומה, סדרת ביצורים החל מתקופת הברונזה התיכונה ועד לתקופת הברזל 2, בית ארבע מרחבים ישראלי, וכמה בניינים מהתקופה ההלניסטית. כן נמצאו עדויות להרס מימי תגלת פלאסר ה-3.

שכבת החורבן של המאה ה-9

מטרת המחקר השנה הייתה להסיר את המבנה המנהלי של המאה ה-8 לפנה״ס ולחקור את השכבות הקדומות יותר ובעיקר את תקופת הברונזה המאוחרת. נחפרו שני שטחים עיקריים: שטח E שהוא רובע מנהלי מצפון לחומה ושטח W שהוא חתך בכיוון צפון-דרום של רובע מגורים המגיע עד החומה.

תוצאות עונת החפירות הן:

1. שכבת חורבן שזמנה מהמאה ה-9 לפנה״ס ובה יחידות מגורים בהן נמצאו קנקנים ולוח משחק.
2. השלמת הכניסה לבית 4 מרחבים גדול שחלקו נחפר בעונה הקודמת.
3. חדרים שזמנם מתקופת הברזל I.
4. חשיפת מבנה מתקופת הברונזה המאוחרת (מאה 14 לפנה״ס).

התמונה הארכיאולוגית המצטיירת כעת בשטחי החפירה היא: השכבה הקדומה ביותר כוללת חלקלקה מתקופת הברונזה התיכונה. מעליה בצד הדרומי ש להגבעה המערבית התיישבות מתקופת הברונזה המאוחרת ומעליה נוכחות של אנשים בתקופת הברזל I. ממערב ל׳שער שלמה׳ סדרה של בנייני ציבור אשר במהלך המאה ה-9 הוחלפו בבנייה פרטית תוך כדי המשך שימוש בחומת העיר. במאה ה-8 לפנה״ס חזר השטח לשמש מבני ציבור ובו נמצאו 3 בנייני מינהל. תל גזר שופך אור על תהליך העיור של ממלכת יהודה ועל ההתפשטות והתכווצות הגבול במהלך ההיסטוריה של תקופת הברזל.

מימין: תמונת מחזור משמאל שטח E

רח' עם ועולמו 3, גבעת שאול, ירושלים 95463 טל: 02-5005444 פקס: 02-6529232
(הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים)
tsuk@npa.org.il

סעודה אחרונה באפולוניה

כתב: חגי יוחנן מנהל גן לאומי אפולוניה ארכיאולוג מחוז מרכז

במהלך שנות עבודתי בתור מנהל גן לאומי אפולוניה, יצא לי להדריך לא מעט קבוצות וסיורים. אחת השאלות הקבועות שעולה בסיורים אלו היא "תגיד, איפה אפשר לראות את מה שמצאתם", תמיד אני עונה בטון חצי מתנצל "תראו רוב הממצא מאוחסן במעבדות אוניברסיטת תל אביב, והלואי שהיה לנו איפה להציגו".

אני שמח להודיע שלא עוד, כי לשמחתנו הרבה מוזאון ארץ ישראל, בשיתוף משלחת אפולוניה בראשות פרופ' אורן טל, החליטו לקיים תערוכה אשר תציג חלק ניכר מהממצאים בחפירות המבצר הצלבני של אפולוניה.

כאשר הגעתי נרגש לערב הפתיחה די נדהמתי, התחושה הייתה של חזרה בזמן, שהרי כמעט כל כלי המוצג כאן עבר תחת ידי. עברתי ממוצג למוצג וסיפרתי לאלו שהתלוו אלי את סיפורו של כל ממצא, הנה הקערה היפיפה שמתארת סצינת צייד, אני זוכר איך הדבקנו אותה עם נייר דבק כדי לצלם אותה צילום ראשון, והנה היא מכבכבת בלב השולחן הערוך כל טוב. רגע רגע זאת הצלחת שיצאה משטח החפירה החדש. את זוכרת, אני אומר לאישתי, הראנו אותה לילדים כשהם באו להשתתף בחפירה. והקערית הזו בכלל יצאה כשדחפתי את היד לתוך תעלה (מה שנראה אח"כ די טפשי) כי ראיתי משהו נשטף בזרם המים, והנה פריט השיש ששכב אצלי במשרד במשך חודשים כי לא היה לנו כח להזיז אותו.

זכרונות של עונות חפירה רבות, של אירועים ואנשים צפים במוחי, כמה רבים השותפים למסע הזה בזמן. אני זוכר במיוחד, את פרופסור ישראל רול ז"ל מנהל המשלחת, רוכן על אוזני כממתיק סוד ואומר "אל תספר לאף אחד אבל די מענינת התקופה הצלבנית" וזאת אומר פרופ' לארכיאולוגיה קלאסית. אילו רק יכול היה לראות בגאווה את תוצר החפירות שערכנו. התערוכה שעוצבה על ידי האוצרת עירית ציפר נסובה בענייני אוכל. המכלול הקראמי היפיפה התגלה כמעט כולו בבור אחד בליבו של המבצר, וכל זאת כוון שבסיומו של קרב ב-29 לאפריל 1265 נכנעו אבירי המסדר ההוספיטאלרי אשר שלטו בארסור, לצבאו של הסולטן ביבארס. על האבירים הצלבנים, הוטל עליהם להרוס את המבצר וכנראה שבמהלך זה גם הושלכו הכלים לתוך אותו בור שנחשף על ידנו בשנת 1999.

התערוכה תוצג עד ל-20 בנובמבר 2011. שעות פתיחת המוזיאון 8:00 – 16:00, בימי חמישי המוזיאון פתוח עד 20:00.

http://www.eretzmuseum.org.il/main/site/index.php3?page=426 שווה וכדאי לבוא ולהתרשם.

רח' עם ועולמו 3, גבעת שאול, ירושלים 95463 טל: 02-5005444 פקס: 02-6529232
(הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים)
tsuk@npa.org.il

גן לאומי חוף פלמחים – יבנה ים

שרידי מבצר ובית מרחץ מהתקופה אסלאמית הקדומה התגלו בחפירות הארכיאולוגיות שנערכו לראשונה בשונית של עיר הנמל הקדומה יבנה-ים/ פרופ׳ משה פישר, המכון לארכיאולוגיה, אוניברסיטת תל אביב

יבנה-ים הממוקמת בין יפו לאשדוד, לא הרחק משפך נחל שורק, הייתה עיר נמל חשובה. האתר שימש כנמל ליישובים בפנים הארץ כמעט ללא הפסקה החל מתקופת הברונזה (אמצע האלף השני לפנה״ס) ועד ימי הביניים.
בחפירות הארכיאולוגיות בשונית של יבנה-ים שנערכו באוגוסט, חשפו החוקרים שרידי מבצר ובית מרחץ מהתקופה האסלאמית הקדומה (המאות 8-12 לספירה).
בראש הפרויקט הארכיאולוגי יבנה-ים עומד פרופ׳ משה פישר מהחוג והמכון לארכיאולוגיה באוניברסיטת תל אביב, שניהל את החפירה עם ד״ר איתמר טקסל. הייתה זו העונה ה-9 מאז שנת 1992. לראשונה התנהלו הפעם חפירות שיטתיות בשונית של יבנה-ים, הבולטת לתוך הים, והמהווה את הגבול הדרומי של מעגן טבעי שנוצל לשם כך מאז תקופת הברונזה.
בחפירות בעונות הקודמות נחשפו שטחים רבים של האתר שכללו מבני ציבור, מרחצאות, וילות למגורים, בתי מלאכה ומחסנים. בתקופה הביזנטית היו בעיר פסיפסים מרהיבים, שאחד מהם נחשף כזכור ב-2007. בעבר נחשפו ממצאים שהעידו על התייוונותה של העיר ואף על החרבתה בימי החשמונאים.
בעונה הנוכחית, הוחלט כאמור לערוך בדיקה יסודית בשונית הבולטת לתוך הים הקרויה במסורת הערבית ״מינת רובין״ (הנמל של ראובן), הלוא הוא ראובן הקדוש למוסלמי האיזור. הביצור שנחשף הקיף ככל הנראה את המשטח העליון של הבליטה הימית במהלך התקופה האסלאמית הקדומה. הקירות והמגדלים היו בנוים מאבני גזית ואבני גוויל מלוכדות בטיח ובגבס, מעורב בכמויות גדולות של צדפים וחול – טכניקה מקובלת בבנייה אסלאמית.
בחלק הצפון-מזרחי של השונית התגלו שרידיו של בית מרחץ, המתוארך אף הוא לתקופה האסלאמית הקדומה. המרחץ בנוי לפי המתכונת הרומית, אך כולל מספר התאמות לתקופה האיסלמית. כמו במרחץ הרומי, גם כאן נמצאו עדויות לקיומה של מערכת חימום מים ויצירת אדים באמצעות מערכת חימום המבוססת על תנורים ועל מעבר תת-קרקעי. מדובר בשלב זה על אחת הדוגמאות הבודדות של שימוש במרחץ מטיפוס רומי בארץ ישראל בתקופה הנ״ל, ועל הדוגמא היחידה עד כה לקיומו של מרחץ במצודה צבאית.
הן הביצור והן המרחץ שנחשפו השנה מתווספים לעדויות ארכיאולוגיות הקושרות את יבנה-ים עם המצודה הימית ׳מאחוז יובנה׳ (הנמל של יבנה), ששימשה בין היתר להגנת אזור החוף ולפדיון שבויים בין מוסלמים ונוצרים בתקופה האסלאמית הקדומה. הממצאים שנחשפו ביבנה-ים מהווים צעד ראשון בפיתוח אתר החפירות במסגרת הגן הלאומי החדש ׳חוף פלמחים׳.

הערה מקדימה: כל השרידים הנראים בצילומים הללו מתוארכים לתקופה האיסלאמית הקדומה, מאות ח׳-י״ב לספירה

יבנה-ים 2011. מבט-על של השונית – המבצר הימי של האתר לאורך התקופות, עם שטחי החפירה . השונית מוקפת בחומות מרשימות. (צילום: סקייויו, קופירייט משלחת יבנה-ים)

רח' עם ועולמו 3, גבעת שאול, ירושלים 95463 טל: 02-5005444 פקס: 02-6529232
(הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים)
tsuk@npa.org.il

יבנה-ים 2011. מבט-על של שטחי החפירה שעל משטח השונית. מימין נראים מגדל וחומות המשולבות אתו, ואילו משמאל, שרידי בית המרחץ עם עמודי חדר החמים. (צילום: סקייויו, קופירייט משלחת יבנה-ים)

יבנה-ים 2011. חדר החמים של בית המרחץ. נראים עמודי התמיכה של הרצפה העליונה ותאי הרחיצה. תעלת ניקוז הנראית בקדמת הצילום הוליכה את המים לכוון הים (צילום: פאשה שרגו; קופירייט: משלחת יבנה-ים)

רח' עם ועולמו 3, גבעת שאול, ירושלים 95463 טל: 02-5005444 פקס: 02-6529232
(הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים)
tsuk@npa.org.il

גן לאומי אשקלון - סיכום עונת חפירות 2011 בתל אשקלון

ד"ר רונה אבישר לואיס וד"ר דניאל מסטר

עונת חפירות 2011 של משלחת חפירות ליאון לוי לאשקלון מטעם אוניברסיטת הרווארד נערכה במשך שישה שבועות במהלך החודשים יוני ויולי, והשתתפו בה יותר ממאה סטודנטים וחוקרים מומחים.

משלחת החפירות ע"ש ליאון לוי התמקדה השנה בכמה שטחי חפירה:

אחד משטחי החפירה היה בלתי צפוי מראש, שכן בחורף האחרון השתנו פני המצוק שלאורך חוף הים בשל סערה שהתרחשה בדצמבר 2010 והייתה מהגדולות שידע האזור בעשרות השנים האחרונות. בעקבותיה נהרס חלק ממצוק החוף, קו המצוק נסוג לאחור ונחשף נדבך חדש של התל, דבר שאיפשר לנו מבט נוסף וחתך אל שכבות התל. זהו חתך גיאולוגי וארכיאולוגי רציף מסלע האם שמתחת לעיר ועד לחומה הצלבנית המאוחרת. מהחתך אנו למדים רבות על התפתחותה של אשקלון הקדומה ושל החוף.

בשטח החפירות המרכזי (גריד 38), הנמצא על המדרון הצפוני של הגבעה המרכזית המשיך צוות של חופרים לחשוף שרידים מן המאות האחת עשרה והעשירית לפנה"ס, תקופה שבה הפלשתים שלטו בעיר.

בשטח חפירות הנמצא מהצד הדרומי של הגבעה המרכזית (גריד 51), נמשכו החפירות ונחשפו שכבות מימי היישוב של הפוליס ההלניסטי, ומתחתן שכבות קדומות במאתיים שנה- מהמאה החמישית לפנה"ס, בימים בהם היתה במקום קולוניה פיניקית תחת שלטונה של האימפריה הפרסית.

למטה: בשטח חפירות מדרום לבסיליקה שנחפרה בידי ג'ון גרסטנג (גריד 47), נחשף אודיאון מרשים שהיה חלק מהמבנים הציבוריים של אשקלון הרומית, ונעשה מעקב אחר השינויים שנערכו במבנה בראשית התקופה הביזנטית ובתקופת הכיבוש המוסלמי.

למעלה: שטח חפירה שנפתח לראשונה השנה הוא חתך בדיקה בביצור הפאטימי של אשקלון בסביבת שער אשקלון, במטרה לבחון כיצד נראה מבנה השער המזרחי הפאטימי והצלבני.

רח' עם ועולמו 3, גבעת שאול, ירושלים 95463 טל: 02-5005444 פקס: 02-6529232
(הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים)
tsuk@npa.org.il

חידת החודש: היכן המקום ומהו הבניין? ומי האנשים ובאיזה אירוע זה צולם?

פתרון החידת הקודמת

שמורת טבע עין אפק – טחנת הקמח הצלבנית

רח' עם ועולמו 3, גבעת שאול, ירושלים 95463 טל: 02-5005444 פקס: 02-6529232
(הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים)
tsuk@npa.org.il